

Ewoud HONDIUS¹

KRONIEK EUROPEES PRIVAATRECHT 2021-2

1. Inleiding

Deze (plusminus) driemaandelijkse TPR-kroniek bevat een ruiker aan bloemlezingen uit recente juridische literatuur.

Zij opent met de aankondiging van een viertal preadviezen van jonge Nederlandse civilisten, die verslag uitbrengen van hun promotie-onderzoek (nrs. 2-5).

Vervolgens komen twee gelouterde - eveneens Nederlandse - processualisten aan bod: de ook in België welbekende Daan Asser (nr. 6) en de kersverse Leidse hoogleraar Rogier Hartendorp (nr. 7).

Na Brexit heeft Engeland helemaal genoeg van dat rare *civil law* instrument wetgeving; onze Engelse vrienden zweren daarentegen bij jurisprudentie, met name *landmark cases*, zoals op het gebied van smaad en laster (nr. 8).

Wat TPR is voor het Nederlandstalig rechtsgebied, is het *Archiv für die civilistische Praxis* voor de Duitse rechtswereld. Twee themata lichten we er deze maand uit: het themanummer van *AcP* over ‘Gemeinwohl und Privatrecht’ (nr. 9) en het jubileum van het *Haakjöringsköd* arrest (nr. 10).

Na rechtsvergelijkende aandacht voor de rechtsdwaling (nr. 11) sluiten we deze kroniek af met de vermelding van de Italiaanse – eveneens in het Engels beschikbare - inleiding tot de Europese rechtsgeschiedenis van Giovanni Iudica (nr. 12).

2. Jonge civilisten in Nederland aan het woord: schade aan het product zelf

Het waren in Nederland meen ik de aanhangers van het bestuursrecht (VAR) die ermee begonnen. Hoe aan het stoffig oude-heren image van hun branche een einde te maken? De remedie bleek simpel: breng de jongere garde bijeen, bijvoorbeeld allen beneden de veertig jaar. Een gezelschap dat deze aanpak buiten het bestuursrecht met succes heeft opgepakt, is de – Nederlandse - Vereniging voor Burgerlijk Recht. Naast de reguliere bijeenkomsten met preadviseurs, organiseert de VBR eenmaal 's jaars voor aanstormend talent een *Bastion*, een bijeenkomst speciaal voor – en vooral door - jongeren. De oude garde is ook welkom, maar het zijn de jongeren die het woord voeren. Op 9 april jl. waren het vier jonge onderzoekers die *online* hun onderzoeksofzet naar voren brachten. Het begon met Carlijne Manders (Rijksuniversiteit Groningen), begeleid door Albert Verheij en Charlotte Pavillon, die sprak over ‘De aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad van de producent voor schade aan het product zelf’. We laten de auteur zelf aan het woord:

‘Een product biedt soms niet de veiligheid die de koper daarvan mag verwachten. Veroorzaakt een dergelijk product schade aan andere zaken of personen, dan kan de koper de producent rechtstreeks aanspreken tot vergoeding daarvan op grond van art. 6:185 BW of art. 6:162 BW. Voor vergoeding van schade aan het product zelf kan de koper in beginsel de

¹ Hoogleraar Europees privaatrecht, Universiteit Utrecht, lid van de redactieraad van TPR.

verkoper aanspreken op grond van wanprestatie. Het betreft immers schade die de koper lijdt, doordat hij niet krijgt waarop hij op grond van de koopovereenkomst recht heeft. Mogelijk is echter dat de verkoper geen verhaal biedt, bijvoorbeeld omdat hij is gefailleerd. De vraag rijst dan of de koper de schade aan het product zelf kan verhalen op de producent op grond van art. 6:162 BW'.

In deze bijdrage wordt op deze vraag ingegaan aan de hand van het arrest Daf/Achmea (NJ 2017/48). Ter inspiratie maakt Manders een vergelijking met Canadees recht.

3. Jonge 'civilisten: winstafdracht als zelfstandige remedie

De tweede jonge civilist die op 3 april het woord kreeg was Thijmen Nuninga uit Leiden (maar met een voorgeschiedenis in Utrecht) die onder supervisie van Willem van Boom en Jaap Hijma een proefschrift schrijft over "De winstafdracht als zelfstandige remedie". Ziehier de toelichting van de auteur: *'Het Nederlandse recht kent geen algemene vordering tot winstafdracht. Er zijn wel wat bijzondere bepalingen in het IE-recht die zo'n vordering mogelijk maken, maar het algemene vermogensrecht is toch vooral gebouwd rondom de schadevergoeding. Artikel 6:104 BW maakt het voor de rechter evenwel mogelijk om in passende gevallen op vordering van de benadeelde de schade te begroting op de winst van de gedaagde. Hoewel het artikel aanvankelijk vooral werd toegepast waar de winst van de gedaagde en de eiser van de benadeelde waarschijnlijk wel dicht bij elkaar in de buurt lagen, wordt een verdedigbaar verband tussen schade en winst steeds meer losgelaten. Dat roept de vraag op of artikel 6:104 BW zich niet zou moeten ontwikkelen tot een zelfstandige grondslag voor winstafdracht. Maar wanneer zou daar ruimte voor moeten zijn? Als de schade lastig is te begroten, zoals de Hoge Raad in Ymere overweegt (ECLI:NL:HR:2010:BM0893)? Betekent dat dan dat een door een arbeidsongeval arbeidsongeschikt geraakte werknemer bij wijze van schadevergoeding de winst van zijn werkgever zou moeten kunnen vorderen? Zou het Kelderluik-slachtoffer (NJ 1966/136) afdracht kunnen vorderen van de arbeidsuren die zijn uitgespaard door kelderluiken open te laten staan? Zou de buur van een hinder veroorzakende fabriek afdracht kunnen vorderen van de winst die met die hinder wordt veroorzaakt? Of is dat alleen mogelijk waar inbreuk wordt gemaakt op exclusieve rechten of waar de onrechtmatige daad opzettelijk gepleegd is? Op dit moment lijken rechters en partijen aangewezen op intuïtie'. Nuninga waagt een poging het toepassingsbereik voorbij de intuïtie te tillen en te voorzien van een duidelijkere fundering.*

4. Jonge civilisten: alternatieve compensatiesystemen voor beroepsziekten

De volgende spreekster was Marlou Overheul uit Utrecht waar zij bij Kees van den Bos en Rianka Rijnhout promoveert op een juridisch-empirisch onderzoek over alternatieve compensatiesystemen voor beroepsziekten. De schadeafhandeling voor beroepsziekten via het aansprakelijkheidsrecht is complex. Benadeelden lopen tegen juridische obstakels aan. Zo is van belang of de werkgever enig tekortschieten kan worden verweten of causaal verband kan worden aangetoond en of solvente daders zijn aan te wijzen. De kans op het volledig vergoed krijgen van de geleden schade is klein. Hier komt bij dat procedures lang kostbaar en emotioneel belastend zijn waardoor de drempel om een beroepsziekteclaim in te dienen hoog is. Dit zorgt ervoor dat het aansprakelijkheidsrecht in dit type zaken niet in compensatie voorziet terwijl veelal vaststaat dat de werkgever een normschending heeft veroorzaakt. Een terugkerende discussie in de rechtswetenschappelijke literatuur is dan ook of ons aansprakelijkheidsrecht misschien deels moet worden verlaten in beroepsziektezaken. Een oplossing kan worden gevonden in alternatieve compensatieregelingen voor beroepsziekten.

In deze bijdrage wordt aan de hand van een eerste verkennende analyse ingegaan op de vraag wanneer een alternatief compensatiesysteem al dan niet te prefereren valt boven het aansprakelijkheidsrecht.

5. Jonge civilisten: schadevaststelling bij aantasting van de winstcapaciteit van een onderneming

Sommige onderwerpen die voor de praktijk erg belangrijk zijn blijven in de rechtsgeleerdheid onderbelicht. Een van die onderwerpen is schadevergoeding vanwege winstderving. In een van de langstlopende rechtszaken van Nederland tussen een betonpalenfabrikant die in zijn uitbreidingsplannen is gehinderd en de daarvoor aansprakelijke gemeente komt een aantal problemen naar voren die aandacht verdienen. Hoe moet ‘winstderving’ eigenlijk worden vastgesteld? Wat is daarbij het ‘peilmoment’ en wat betekent dit voor de relevantie van latere gebeurtenissen? Wat is de betekenis van de factor ‘ondernemingsrisico’? Niet zelden staan met de beantwoording van deze vragen grote financiële belangen op het spel terwijl het schadevergoedingsrecht op deze punten niet steeds even helder en consistent is. In deze bijdrage wordt de schijnwerper gericht op een aantal van deze onderwerpen aan de hand van de beruchte betonpalenzaak.

Dit onderzoek is uitgevoerd door Marnix Hebly van de Erasmus Universiteit. Medio 2019 promoveerde hij bij Siewert Lindenbergh en Harriët Schelhaas op het proefschrift ‘Schadevaststelling en tijd’.

6. Daan Asser 75 jaar

Daan Asser is een van de gezichtsbepalende juristen van het Nederlandse - en Belgische en internationale - procesrecht. Hij studeerde rechten in Leiden, promoveerde in Cambridge, werd rechter en raadsheer in de Hoge Raad en ontpopte zich bovenal als docent. Hij geniet in Nederland bekendheid vanwege zijn deel procesrecht in de Asser-serie en door zijn werk, met Bart Groen, Jan Vranken en Ianika Tzankova, aan de *Fundamentele herbezinning*, alsmede het rapport *Modernisering burgerlijk bewijsrecht* met Fred Hammerstein en Ruth de Bock. In België staat Asser bekend als langdurend volijverig secretaris van de Vereniging met de lange naam (de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht in België en Nederland). Bij gelegenheid van zijn vijfenzeventigste verjaardag kreeg Asser een bundel aangeboden. De bundel is getiteld ‘Procesrechtelijke desiderata ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag’ en de redactie was in handen van Ruth de Bock, René Klomp en Eugénie Schaafsma-Beversluis. Hier is geen ruimte om uitputtend de 37 opstellen te schetsen; in plaats daarvan volgt een beknopte aanduiding van enige prominente opstellen.

Floris Bakels richt het vizier op het ‘sluipend omgaan’ van de Hoge Raad in het Fafiani-arrest (*NJ* 2012/583). Ruth de Bock bepleit de invoering van de mogelijkheid voor alternatieve geschilbeslechtters om prejudiciële vragen te stellen aan de Hoge Raad en van cassatie in het belang der wet tegen beslissingen van geschilbeslechtters in consumentenzaken. Ronald Boonekamp wijst op de schrikbarende uitdijning van processtukken in civiele (handels)zaken. Pauline Ernste betreurt het ontbreken van de mogelijkheid tot interpretatie van arbitrale vonnissen in de Nederlandse Arbitragewet. Ivo Giesen wijst op de toename van empirie in het burgerlijk procesrecht. Bewijsrecht is het onderwerp van diverse auteurs: van Paulien van der Grinten en Jeanneke Vink, van Fred Hammerstein, van Bart Krans en Alex Geert Castermans, van Bert van Schaick, van Henk Snijders en van Peter von Schmidt auf Altenstadt. Arthur Hartkamp komt terug op zijn geliefde thema ambtshalve toepassing. René Klomp bespreekt

de Bruscom-regel (NJ 2013/2610). Marc Ynzonides tenslotte ziet in het ontbreken van een *multi track* systeem het grootste manco van het huidige burgerlijk procesrecht.

(Ruth de Bock, René Klomp en Eugénie Schaafsma-Beversluis (red.), *Voor Daan Asser/Procesrechtelijke desiderata ter gelegenheid van zijn 75e verjaardag*, Deventer: Wolters Kluwer, 2020, 379 p.).

7. Rogier Hartendorp sprak in Leiden inaugurele rede uit

Het beeld dat bij wetgevingsjuristen, beleidsmakers en rechters bestaat van rechtzoekenden is volgens Rogier Hartendorp bepalend voor de wijze waarop gerechtelijke procedures zijn ingericht. In de kern wordt de rechtzoekende beschouwd als een rationeel handelend wezen dat goed in staat is om zijn of haar gedachten en gevoelens te verwoorden. Hij of zij toont emoties, maar wordt niet boos. De rechtzoekende is open en eerlijk en is in staat om compassie te tonen en te reflecteren op het eigen handelen. Bovendien is hij of zij bereid om afstand te doen van het eigen gelijk omwille van een goede regeling. Verder heeft de rechtzoekende respect voor de wetten van dit land en het gezag van de rechter, vertrouwt hij of zij erop dat zijn of haar zaak in goede handen is bij de rechter en dat deze met oprechte motieven handelt. Wetgevingsjuristen, beleidsmakers en rechters hebben in feite een rechtzoekende geschapen naar hun eigen (geïdealiseerde) evenbeeld: de *homo juridicus*, zoals Scheltema hem noemt.

In zijn proefschrift *Praktisch gesproken/Alledaagse civiele rechtspleging als praktische oordeelsvorming* (EUR, promotor Jan van Dunné), heeft Hartendorp indertijd betoogd dat het Westerse denken over het menselijk kunnen en oordeelsvermogen onder grote invloed staat van het rationeel-positivisme. Die invloed is evengoed bepalend voor de manier waarop de rechtzoekende geconstrueerd wordt. De praktijk laat echter een ander beeld zien, namelijk een rechtzoekende die zich vaak niet rationeel, emotioneel, niet-constructief, onredelijk en soms buitengewoon onsympathiek gedraagt. Deze veelvormige werkelijkheid lijkt het ideaalbeeld van het menselijk doen en laten niet te kunnen aantasten. Kennelijk is het aantrekkelijker om dit ideaal aan te gapen, dan het gebrekkige te accepteren. Dit geïdealiseerde beeld van de rechtzoekende vormt een belemmering in het denken over rechtspraak en gerechtelijke procedures. Voor een goed functionerende, effectieve en gezaghebbende rechtspraak, en voor het formuleren van ideeën om deze te verbeteren, is van belang om beter aan te sluiten bij de eigenschappen en aard van de rechtzoekende. Veel inzichten die dit onderzoek oplevert bereiken de rechtspraak echter in onvoldoende mate. De bijzondere Leidse leerstoel ‘maatschappelijke effectiviteit van de rechtspleging’ die Hartendorp thans bekleedt is ingesteld om de verbinding te leggen tussen de wetenschap en de rechtspraak. Als partijen voor de rechter komen, moet deze oordelen over de juridische kwestie die voorligt. Maar vaak zoeken mensen eigenlijk een oplossing voor het onderliggende conflict. Rechters zouden daarom zowel geschillenbeslechter als conflictoplosser moeten zijn, stelt Rogier Hartendorp, bijzonder hoogleraar Maatschappelijke Effectiviteit van de Rechtspleging, een leerstoel die in samenwerking met de Rechtbank Den Haag is ingesteld. Dat kan bijvoorbeeld door in uitspraken procedures of interventies mee te nemen - bijvoorbeeld uit *mediation* - die bijdragen aan conflictoplossing.

(R.C. Hartendorp, *Naar m(e)er rechtspraak?*, oratie Leiden, 2020).

8. Engelstalige rechtspraak over laster en smaad

Engelse juristen houden het nog altijd bij jurisprudentie als primaire rechtsbron. De Australische hoogleraar David Rolph (Sydney) bundelde enige standaardarresten over het thema laster en smaad uit Engelstalige landen. Engeland zelf staat centraal, maar ook Australië en de Verenigde Staten zijn in dit boek vertegenwoordigd. Welke rechtspraak komt aan de orde? Het zijn de volgende arresten:

- Campbell v Spottiswoode (1863) met commentaar van Paul Wrag: Spottiswoode, de uitgever van the Saturday Review (known colloquially as ‘the Saturday’) had een artikel gepubliceerd over ‘The Heathen’s Best Friend’ Dat betrof Campbell, *‘a proselytiser, which alleged he was defrauding his followers. Its significance, though, is more debatable. On Tuesday, 30 June 1863 (several months after it was decided) , the Sydney Morning Herald presciently declared ‘[it] will stand among the landmarks of law, and will be often appealed to in similar questions ... ’ This was certainly Lord Phillips’s view of it in 2010, when he said it is ‘perhaps the most important foundation stone of the modern law of fair comment’;*
- Bonnard v Perryman (1891) geannoteerd door David Rolph;
- Byrne v Deane (1937) becommentarieerd door Barbara McDonald;
- Kemsley v Foot (1952) met annotatie van Jason Boslan;
- Lewis v Daily Telegraph (1964) met noot van Eric Barendt;
- het - meest bekende - New York Times v Sullivan (1964) over vrijheid van meningsuiting met noot van David Partlet;
- Uren v John Fairfax & Sons Pty Ltd (1966) met noot van Mark Lunney;
- Charleston v News Group Newspapers Ltd (1995) met noot van Ursula Cheer;
- Reynolds v Times Newspapers Ltd (1999) met noot van Hilary Young; en
- Dow Jones & Company v Gutnick (2002) met noot van Kylie Pappalardo and Nicolas Suzor: *‘The reaction from media and technology groups has been particularly critical as they see the decision representing a threat to freedom of expression on the Internet and a deterrent to online publication. It has also been suggested that the High Court judgments reflect a peculiarly nationalistic approach to resolving problems with respect to a medium that is fundamentally borderless and aterritorial. More generally, the decision is also highly significant because it represents the first major opportunity for an Australian court to examine the application of the rules of private international law to Internet conduct’.*

Het boek is zoals bij deze uitgever gebruikelijk prachtig vormgegeven.

(David Rolph (red.), Landmark Cases in Defamation Law (Oxford: Hart , 2021), 280 p.).

9. Algemeen belang en privaatrecht

Zoals Nederland zijn Vereniging voor burgerlijk recht kent – zie hierboven – zo komen in Duitsland docenten privaatrecht tweejaarlijks bijeen. In 2019 was dat in Hamburg, waar de verhouding tussen privaatrecht en publieke belangen op de agenda stond. Een ‘brisantes Thema’ volgens beide inleiders, Gerhard Wagner en Barbara Dauner-Lieb. Immers was Windscheid *‘der sowohl das BGB als auch den Stil der deutschen Rechtswissenschaft mitgeprägt hat, der Auffassung, ethische, politische und volkswirtschaftliche Erwägungen seien “nicht Sache des Juristen als solchen’.* De inleiders wijzen erop dat dit thema grensoverschrijdend gesitueerd moet worden, zoals ook blijkt uit het openingsopstel van Wulf-Henning Roth (Bonn). Deze verdedigt de stelling dat *‘der unionsrechtliche Gleichheitssatz begründe eine Pflicht der Mitgliedstaaten zur Anwendung der Eingriffsnormen anderer Mitgliedstaaten’.* Dan schrijft Heike Schweitzer (Berlijn) over ‘Vertragsfreiheit, Marktregulierung, Marktverfassung: Privatrecht als dezentrale Koordinationsordnung’ met als centrale stelling *‘Das Privatrecht ist konstitutiver Teil einer*

gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Ordnung, die auf dem Strukturprinzip der autonomen Planung der Privatrechtssubjekte nach Massgabe ihrer eigenen Zwecke beruht'. Vervolgens bericht Mathias Habersack (München) uitvoerig over 'Gemeinwohlbindung und Unternehmensrecht'. Over (sociaal) huurrecht rapporteert uit Oostenrijk Andreas Kletecka (Salzburg) en over familierecht Eva Schumann (Göttingen), die wijst op de aanbeveling van het *Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung* om af te stappen van één *Leitbild*, 'sondern die Vielfalt des Familienlebens zu akzeptieren'.

De preadviezen worden afgesloten met een *Podiumdiskussion* waaraan onder leiding van Peter Hommelhoff werd deelgenomen door Ulrich Preis over 'Privatrecht und Verteilungsgerechtigkeit', Dagmar Coester-Waltjen over familierecht, Martin Schauer over *Generationengerechtigkeit* en Rolf Stürner over massaschade.

(Mathias Habersack, "Gemeinwohlbindung und Unternehmensrecht", *AcP* 2020, p. 594-663, met een *Diskussionsbericht* van Anne-Christin Mittwoch (Marburg), p. 664-673; Andreas Kletecka, "Mietrecht zwischen Sozialschutz und Marktregulierung/Was haben Mietpreisregelungen und Drogen gemeinsam?", *AcP* 2020, p. 674-692, met een *Diskussionsbericht* van Florian Scholz-Berger (Wenen), p. 693-700); Wulf-Henning Roth, "Öffentliche Interessen im internationalen Privatrechtsverkehr", *AcP* 2020, 458-538 met een *Diskussionsbericht* van Hannes Wais (Heidelberg), p. 538-543; Eva Schumann, "Familienrecht und Gesellschaftspolitik am Beispiel der Vereinbarkeit von Familie und Beruf", *AcP* 2020, p. 701- 755, met een *Diskussionsbericht* van Johanna Croon-Gesetefeld (Hamburg), p. 756-761; Heike Schweitzer "Vertragsfreiheit, Marktregulierung, Marktverfassung: Privatrecht als dezentrale Koordinationsordnung", *AcP* 2020, p. 544-586, met *Diskussionsbericht* van Sven Asmussen (Berlijn), p. 587-593.

10. Het Haakjöringsköd arrest

Op 31 januari 1919 wees de Hoge Raad in Nederland het arrest Lindenbaum/Cohen. Ruim een jaar nadien kwam het Duitse *Haakjöringsköd* arrest uit. De twee uitspraken hebben weinig met elkaar te maken, behalve dat het beide standaardarresten zijn geworden. Het Duitse arrest heeft zijn populariteit mede te danken aan het onuitspreekbare Noorse woord voor haaienvissenvlees. Of: -vis? Dat maakte nogal wat uit, want met het oog op de voedselschaarste in WO I golden daarvoor uiteenlopende overheidsregels. Waar ging het om? Op 18 november 1916 kocht eiseres 214 vaten Haakjöringsköd van verweerster per SS Jessica. Beide partijen gingen ervan uit dat het hier om walvisvlees ging, terwijl het in het Noors toch echt om haaienvlees gaat. Vanwege de *Schuldrechtsreform* heeft het arrest zijn betekenis voor een deel verloren, maar nog altijd wordt het gezien als een goed voorbeeld van het beginsel *falsa demonstratio non nocet*. In *AcP* 2021 gaat Antje Recht uitvoerig op de huidige betekenis van het arrest in.

(Antje Recht, Zum 100-jährigen Jubiläum: Der Haakjöringsköd-Fall früher und heute, *AcP* 2021, 219-258).

11. Rechtsdwaling

29 jaar geleden richtte ik samen met mijn Gentse collega Marcel Storme een drietalig tijdschrift op: de *European Review of Private Law*. Het tijdschrift beoogde nationale juristen in Europa op de hoogte te brengen van ontwikkelingen in andere lidstaten. Het tijdschrift bestaat, onder de bezielende leiding van André Janssen en Matthias Storme, nog altijd en

heeft ook de oorspronkelijke werkwijze gehandhaafd. Deze werkwijze bestaat hierin dat aan de hand van een nationaal arrest of leerstuk wordt onderzocht hoe dit elders het geval is. Zo werd ook het leerstuk van de rechtsdwaling ter hand genomen. Is een beroep hierop toegestaan of moet eenieder maar zelf dit risico dragen? Dit themanummer van *ERPL* begint met een Voorwoord uit Groningen van de hand van Albert Verheij, Emil Verheul en Grietje de Jong. Vervolgens komt een achttal nationale stelsels aan bod, te weten die van België (Ilse Samoy, Evelyne Terry, Pauline Verbiest, Françoise Auvray en Frederik Peeraer), Duitsland (Gerhard Wagner, Greta Körner), Engeland en Wales (Paula Giliker), Frankrijk (Simon Taylor), Italië (Noah Vardi, Vincenzo Zeno-Zencovich), Nederland (geschreven door de auteurs van het voorwoord), Portugal (Nuno Manuel) en Spanje (Teresa Rodriguez de las Heras Ballell). Het recht in deze in België en Nederland zal de lezer van dit blad genoegzaam bekend zijn. In België houdt de hoogste rechter vast aan het – niet in de wet vastgelegde – maxime ‘*nemo censetur ignorare legem*’. De lagere rechtspraak – Hasselt, Hof van beroep Gent – zijn wat lankmoediger. Art. 5:38 van het voorgestelde nieuwe verbintenissenrecht bepaalt ‘Dwaling is alleen dan een nietigheidsgrondindien een partij op een verschoonbare wijze een verkeerde voorstelling heeft van een element dat voor haar doorslaggevend is geweest om het contract te sluiten, terwijl de wederpartij op de hoogte was of behoorde te zijn van dit doorslaggevende karakter’. Opmerkelijk is hierbij ook de rol van de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof.

In Duitsland kende het *Allgemeines Landrecht der Preussischen Staaten* in Par. 12 het voorschrift ‘*Es ist aber auch ein jeder Einwohner des Staats sich um die Gesetze, welche ihn oder sein Gewerbe und seine Handlungen betreffen, genau zu erkundigen gehalten; und es kann sich niemand mit der Unwissenheit eines gehörig publiziertes Gesetzes entschuldigen*’. Frankrijk kent een rijke jurisprudentie over rechtsdwaling, in het bijzonder bij terugwerkende kracht van rechtspraak. Overal in dit themanummer blijkt van de groeiende betekenis van Europees recht.

(Legal ignorance in private law, *European Review of Private Law* 2021, p. 157-392.)

12. De moderne staat en codificatie

Giovanni Iudica is emeritus hoogleraar aan de Bocconi Universiteit te Milaan. Aan het *Istituto Italiano di Studi Storici* verzorgde hij een voordracht over de moderne staat en codificatie, welke thans in druk is uitgegeven. De uitgave is in het Italiaans, maar voorzien van een Engelse vertaling. De belangrijkste ontwikkeling in de totstandkoming van de staat is volgens de auteur de assumptie dat alleen de staat bron van recht is. De moderne staat laat Iudica ontstaan met de dertigjarige en tachtigjarige oorlog. Van eminent belang is de ‘ontdekking’ van het *Corpus iuris* geweest. Vervolgens komen de *coutumes* en *mos Italicus* en *Mos Gallicus* aan de orde. De rechter als *bouche de la loi* en de rechtspraak inzake *stare decisis* volgen. Verrassend is dat Iudica deze laatste al laat aanvangen in 1600, terwijl de meeste Engelse handboeken daar 1898 (*London Tramways*) voor kiezen. Iudica doorspekt zijn betoog met bekende – ‘*Ce que rien n’effacra, ce qui vivra éternellement, c’est mon Code civil*’ en minder bekende citaten en is mede daarom het lezen waard.

(Giovanni Iudica, *Lo stato moderno e la codificazione/Appunti per una lezione all’Istituto Italiano di Studi Storici*, Napoli: Editoriale Scientifica, 2021, 201 p.).

In de volgende kroniek verwacht:

- Recht uit het noorden
- Belangenrijk burgerlijk recht
- International commercial contracts
- Justice in transactions
- Challenging private law
- Corona en recht
- Promoveren als bijbaan
- Ontwikkelingen in het familierecht